

Joanna Gierczyńska

Muzea - miejsca pamięci w Nadrenii Północnej - Westfalii : specyfika, organizacja i kierunki działalności

Niepodległość i Pamięć 18/3-4 (35-36), 188-202

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

rych przypadkach współfinansują działalność omawianych placówek. Na wyróżnienie zasługuje też działalność władz lokalnych, które popierały powstawanie muzeów i centrów dokumentacji w swoim regionie, a niekiedy też przeznaczały znaczne środki finansowe na budowę bądź też adaptację wewnątrz potrzebnych na działalność tego typu placówek. Obecnie muzea podlegają pod właściwe im terytorialnie urzędy miejskie bądź gminne. W omawianych placówkach dominuje dość oszczędny plan zatrudnienia, przeciętnie na etatach zatrudnionych jest kilka osób, dużą część pracy merytorycznej, w szczególności edukacyjnej, wykonują wolontariusze, przede wszystkim studenci i nauczyciele lub też osoby pracujące na zlecenie przy danym projekcie, opłacane z oddzielnie pozyskiwanych, pozarządowych środków.

Dominującą tematyką wystaw jest prezentowanie dokumentów, fotografii oraz pamiątek związanych z lokalną historią, często z ludnością pochodzenia żydowskiego w okresie II wojny światowej. Coraz więcej miejsca zajmuje prezentacja tematyki dotyczącej sprawców i funkcjonowania całego aparatu przymusu oraz zagadnienia związane z robotnikami przymusowymi, reprezentującymi różne narodowości, w tym dużą liczbę Polaków. Należy nadmienić iż wystawy, które zwiedziliśmy w większości powstały w ostatnich latach (najstarsze dwie wystawy zostały otwarte pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX w.). Pod względem wykorzystanych materiałów i środków przekazu są to nowoczesne ekspozycje, zazwyczaj wykonane z dobrych gatunków materiałów, z wykorzystaniem nowoczesnych środków audiowizualnych (monitory, ekrany dotykowe, projektory, słuchawki etc.), które nie dominują nad treścią, a stanowią pogłębienie i uzupełnienie wystaw. Jest to bardzo ważne, w szczególności przy prezentowaniu tego typu tematyki.

Poniżej krótko scharakteryzuję placówki, które zwiedziliśmy (w kolejności zwiedzania).

MÜNSTER

Villa ten Hompel / Willa ten Hompel'a

Nazwa siedziby pochodzi od nazwiska miejscowego przedsiębiorcy, fabrykanta i polityka Rudolfa ten Hompel, który wznosił ten budynek w 1928 r. na prywatną rezydencję. Od tego czasu przeżyła ona znaczącą historię. W latach światowego kryzysu gospodarczego przedsiębiorca

utracił budynek. W czasie II wojny światowej willa stała się siedzibą regionalnego dowódcy policji porządkowej, któremu podlegał obszar dzisiejszej Nadrenii Północnej – Westfalii oraz okolice Osnabrück, Minden i kraj Lippe-Detmold. Był to jeden z czterech okręgów policji porządkowej na obszarze tzw. Starej Rzeszy, którego teren zamieszkiwało 12 mln mieszkańców³. Bataliony policji porządkowej miały za zadanie nie tylko kontrolowanie organizacji i życia mieszkańców podległego kraju, lecz nadzór nad tysiącami robotników przymusowych i jeńców wojennych, pilnowanie spraw związanych z deportacją ludności żydowskiej do gett i obozów. Były wykorzystywane też jako ochrona gett i oddziały egzekucyjne na tyłach frontu. Po wojnie willa była jeszcze krótko użytkowana przez urzędy policyjne, a w latach 1954-1968 mieścił się tu regionalny *Dezernat für Wiedergutmachung / Referat do Spraw Odszkodowań*, gdzie zbierano i rozpatrywano podania osób poszkodowanych.

Od 1996 r. budynek podlega pod administrację miasta Münster, gdzie wkrótce utworzono *Miejsce Pamięci, Badań i Kształcenia Historyczno-Politycznego*.

Obecnie w willi prezentowane są dwie multimedialne wystawy stałe, które odnoszą się do problemu historycznej odpowiedzialności za przeszłość hitlerowską niemieckiego społeczeństwa. Pierwsza wystawa została otwarta w 2001 r. i poświęcona jest historii policji porządkowej w Nadrenii Północnej – Westfalii. Prezentuje liczne plansze i banery dokumentujące historię, strukturę, działalność i zasięg Ordnungspolizei w okresie wojny. Na uwagę zwracają też biografie przedstawicieli policji porządkowej zarówno wysokich rangą dowódców, jak i zwykłych szeregowych policjantów. Ciekawym uzupełnieniem wystawy są oryginalne meble z epoki oraz mundury wraz z całym wyposażeniem policji.

Druga wystawa otwarta w 2005 r. pt. *Odszkodowania jako powinność* została poświęcona historii Referatu do Spraw Odszkodowań i procesowi przyznawania rekompensat za poniesione krzywdy dla przymusowych robotników. Jest to pierwsza wystawa w Niemczech, która poruszyła problem odszkodowań wojennych. Na wystawie zobaczyliśmy kilka ciekawych rozwiązań ekspozycyjnych, np.: symboliczne biurko, przy którym odbywały się rozmowy z osobami starającymi się o odszkodowania, wykonane z płyty pokrytej reprodukcjami wielu dokumentów, podań, które składali poszkodowani. W blat biurka dodatkowo centralnie wbudowano przezroczystą gablotkę, w której

3 <http://www.muenster.de/stadt/villa-ten-hompel/index.html>.

eksponowane są m.in. oryginalne pieczętki. Naszą uwagę zwrócił też ruchomy monitor, który prezentuje biografie i dokumenty wybranych osób starających się o odszkodowania.

Villa ten Hoppel jest też miejscem prężnej działalności edukacyjnej. Obok różnorodnej tematyki zajęć, odbywają się tu seminaria. Istnieje również możliwość korzystania z biblioteki i archiwum. Pracownicy i wolontariusze biorą udział w tworzeniu projektów edukacyjnych, organizują też wycieczki do innych miejsc pamięci. Są autorami tzw. „walizki historycznej” – zbioru materiałów edukacyjnych, które szkoły mogą wypożyczyć do celów dydaktycznych.

Villa ten Hoppel. Fragment wystawy pt. *Odszkodowania jako powinność* z symbolicznym biurkiem, przy którym odbywały się rozmowy z osobami starającymi się o odszkodowania, MÜNSTER

WEWELSBURG

Kreismuseum Wewelsburg / Muzeum Okręgowe Wewelsburg

Drugim miejscem, które zwiedziliśmy było Muzeum Okręgowe w Wewelsburgu, mieszczące się w siedemnastowiecznym zamku – dawnej rezydencji biskupów z Paderborn – zbudowanym na planie trójkąta. W 1933 r. zamkiem zainteresował się sam Reichsführer SS Heinrich Himmler, który postanowił zorganizować w tym miejscu centralny ośrodek kształcenia i miejsce spotkań dla kadry dowódczej SS. Wkrótce rozpoczęto prace badawcze mające na celu rozbudowę i przebudowę zamku, które trwały kolejne lata. Początkowo pracowali tu młodzi mężczyźni (w ramach obowiązkowej służby pracy dla wszystkich Niemców), zaś od stycznia 1940 r. więźniowie reprezentujący różne narodowości (w tym Polacy), którzy zostali osadzeni w pobliskim obozie KZ Niederhagen. Przez obóz przeszło około 3900 więźniów, w tym 1290 zginęło⁴. Do 1941 r. obóz był filią Sachsenhausen, później funkcjonował jako jednostka autonomiczna, a następnie, po redukcji, stał się podobozem Buchenwaldu. Wiosną po klęsce pod Stalingradem na rozkaz Hitlera obóz zlikwidowano, a prace budowlane zostały przerwane. Mimo to Wewelsburg jeszcze przez kilka lat pełnił funkcję miejsca kultu SS. Ważną rolę odgrywała tu północna wieża przebudowana na polecenie Himmlera na swego rodzaju „świątynię”, zawierającą symbole runiczne i starogermańskie, dla wysokich stopniem SS-manów.

Po 1945 r. po wyzwoleniu okolicy przez wojska amerykańskie miejscowa ludność miała problem z przeszłością, nie akceptowała jakiegokolwiek formy upamiętnienia. Dopiero w latach siedemdziesiątych uformowała się lokalna grupa, która rozpoczęła otwartą dyskusję o przeszłości tego miejsca i upominała się o jego upamiętnienie.

W 1982 r. zorganizowano pierwszą wystawę pt. *Wewelsburg 1933-1945. Miejsce kultu i terroru SS*, która miała na celu podkreślenie kluczowej roli tego miejsca w historii SS oraz cierpienia tysięcy więźniów pracujących przy rozbudowie zamku. Od początku wystawa cieszyła się żywym zainteresowaniem i była szeroko komentowana przez zwiedzających. W nieco zmienionej już formie była prezentowana do 2009 r.

Od 2000 r. rozpoczęto prace nad tworzeniem nowej koncepcji przyszłej wystawy. W 2005 r. powstał szczegółowy projekt i rozpoczęto żmudną

4 <http://www.wewelsburg.de/en/historisches-museum/einstieg.php>.

pracę nad całkowicie nową ekspozycją. Obecna wystawa została otwarta w kwietniu 2010 r. pt. *Ideologia i terror SS* i prezentuje m.in. strukturę społeczną i organizacyjną, ideologię oraz światopogląd SS, zaś w dalszej części pokazuje zbrodnie dokonane przez SS, w tym sporo miejsca poświęca na funkcjonowanie w latach 1940-1943 obozu koncentracyjnego w Wewelsburgu. Nowym tematem jest rozprawienie się przeszłością SS po 1945 r., jej postrzeganie po wojnie.

Na wystawie wykorzystano nowoczesne środki audiowizualne, które pogłębiają odbiór ekspozycji. Zabudowa wystawy została wykonana z dobrej jakości materiałów, w które wkomponowano specjalnie zaprojektowane miejsca na poszczególne eksponaty z przeszklonymi szybami. Na ekspozycji możemy zobaczyć bardzo dużo kopii dokumentów, które zwiedzający mogą sobie obejrzeć po wysunięciu szuflad, w zależności od własnej inwencji i zainteresowań, by w ten sposób pogłębić zwiedzanie. Prezentowane są oryginalne, bardzo cenne eksponaty, m.in. fragment ściany baraku z pobliskiego KZ Niederhagen, obozowe pasiaki. Jest też osobisty dziennik Heinricha Himmlera.

Byłych więźniów i teren dawnego obozu upamiętnia „pomnik” w kształcie kilkunastu trójkątów wkopanych w ziemię, który powstał w 2000 r. Pracownicy poprzez nową wystawę starają się przełamać stereotyp „miejsca kultu SS”, chociaż zdarza się, że miejsce to odwiedzają zwiedzający, których jedynym celem jest północna wieża zamku. Jednak zdecydowana większość przyjeżdża tu w celu poznania historii tego miejsca i oddania hołdu więzionym i pomordowanym.

Dla zwiedzających Muzeum proponuje bogatą ofertę edukacyjną i programową.

DORSTEN **Jüdisches Museum Westfalen /** **Muzeum Żydowskie Westfalii**

Muzeum powstało dzięki zaangażowaniu mieszkańców, władz miejskich, powiatowych i landu, przy współudziale wielu ofiarodawców i fundacji oraz setek wolontariuszy. Założkiem powstania tej placówki były warsztaty historyczne prowadzone od 1982 r. przez grupę 8 do 10 osób. Poprzez warsztaty badano „białe plamy” historii miejscowości i zapomnianą

historię żydowskiego życia w tym regionie, zaczęto wydawać pierwsze publikacje, m.in. wykonano mapę, na której zaznaczono obozy i działalność sprawców. Historię tego miejsca tworzyli Żydzi, którzy przeżyli, a w latach osiemdziesiątych XX w. mieszkali w tym regionie i stali się podstawowym źródłem upamiętnienia. Gromadzono relacje, bardzo popularna stała się wówczas tzw. historia mówiona. Grupa prowadząca do tej pory warsztaty w 1987 r. przekształciła się w Stowarzyszenie Żydowskiej Historii i Religii i postanowiła założyć muzeum. Zaczęto gromadzić pamiątki dotyczące życia Żydów na tym terenie.

Muzeum zostało otwarte w 1992 r. i sfinansowane ze środków landu. Początkowo mieściło się w wyremontowanym budynku, a od 2001 r. użytkuje dodatkowy, nowy budynek, w którym obecnie możemy oglądać wystawy dokumentujące wielowiekową historię Żydów w tym regionie. Omawiana placówka pretenduje do roli głównego ośrodka nauki i dokumentacji o żydowskiej historii i religii terenu Westfalii, chociaż Dorsten nie jest miastem o szczególnym znaczeniu dla historii Żydów (przed wojną mieszkało tu zaledwie kilkanaście rodzin pochodzenia żydowskiego).

Muzeum zarządza Stowarzyszenie Żydowskiej Historii i Religii. W jego skład wchodzi ok. 540 członków – osoby prywatne, miasta sąsiadujące, parafie kościelne i inne stowarzyszenia⁵. Praca tego stowarzyszenia jest regularnie wspierana m.in. przez radę doradczą, miasto Dorsten, Stiftung Jüdisches Museum Westfalen / Fundację Muzeum Żydowskiego Westfalii, Landschaftverband Westfalen-Lippe / Stowarzyszenie Krainy Westfalia-Lippe oraz przez Fundację Landu Nadrenii-Westfalii.

Aktualnie udostępniona jest wystawa stała, która została otwarta w 2001 r. i dzieli się na dwie sekwencje. W pierwszej pt. *Gmina i synagoga* zaprezentowano żydowską religię i tradycję na przestrzeni dziejów. Druga część pt. *Żydowskie drogi życiowe w Westfalii* przedstawia 14 przykładowych losów rodzin żydowskich zamieszkujących Westfalię od średniowiecza do czasów obecnych. Muzeum wypożycza audioguidy, które dają możliwość indywidualnego pogłębienia informacji (w jęz. niemieckim i jęz. angielskim).

Placówka organizuje też wystawy czasowe, np.: dotyczące żydowskich i izraelskich artystów, poświęcone niemiecko-żydowskiej historii, współczesnego życia żydowskiego w Niemczech, Europie i Izraelu, historii antysemityzmu i na temat praw człowieka. Jest też miejscem edukacji i ma odpowiednią ofertę zarówno dla grup szkolnych, jak i dorosłych. Organi-

5 <http://www.jmw-dorsten.de>.

Fragment wystawy pt. *Żydowskie drogi w Westfalii*, DORSTEN

zuje wykłady, wieczory filmowe, wycieczki oraz inne imprezy kulturalne: odczyty, spotkania muzyczne i teatralne. Ponadto muzeum oferuje semina-ria dla grup: zwiedzanie z przewodnikiem, projekcje filmów i samodzielne prace badawcze.

Zwiedzający mogą korzystać z bogatej biblioteki, która liczy ok. 5000 tomów. Znajduje się tu również mała księgarnia. Stowarzyszenie Muzeum Żydowskiego Westfalii trzy razy w roku wydaje czasopismo „Schalom”. Opracowuje i wydaje też wiele naukowych i popularno-naukowych pu-blikacji.

OBERHAUSEN Gedenkhalle / Hala Pamięci

Gedenkhalle jest najstarszym miejscem pamięci, które utworzono na terenie landu Nadrenia Północna – Westfalia i jednym z najstarszych tego typu miejsc w Niemczech⁶. Decyzję o utworzeniu placówki podjęto w końcu 1959 r., na mocy uchwały Rady Miasta Oberhausen. Otwarcie

muzeum i pierwszej ekspozycji nastąpiło w 1962 r. Placówka finansowana jest z funduszy miejskich.

Obecnie w muzeum jest prezentowana nowa ekspozycja, którą otwarto w grudniu 2010 r. pt. *Oberhausen w czasach narodowego socjalizmu*. Wizualnie wystawa przypomina wcześniej już opisaną ekspozycję multimedialną na zamku w Wewelsburgu, otwartą również w 2010 r. Na ekspozycji wykorzystano dużo materiału ikonograficznego, mnóstwo kopii dokumentów, które dodatkowo możemy oglądać na monitorach wbudowanych w stelaż wystawy. Cenne są wybrane wywiady video z robotnikami przymusowymi reprezentującymi różne narodowości, w tym polską, które można wysłuchać przez słuchawki. Relacje zostały przetłumaczone na jęz. niemiecki i jęz. angielski, jednak w słuchawkach słyszymy oryginalną wersję językową, która nie jest „zakłócana” tłumaczeniem na jęz. niemiecki, zaś tłumaczenie na jęz. angielski pojawia się na dole ekranu.

Muzeum prowadzi zajęcia edukacyjne skierowane głównie do młodzieży szkolnej na wybrane tematy: *Oberhausen w czasach narodowego socjalizmu*, *Młodzież w czasach narodowego socjalizmu*, *Szkoła w czasach narodowego socjalizmu*, *Żydzi w Oberhausen*, *Praca przymusowa w latach 1939-1945*.

Fragment wystawy pt. *Oberhausen w czasach narodowego socjalizmu*. Na zdjęciu Barbara Oratowska, kierownik Muzeum Martyrologii „Pod Zegarem” w Lublinie słucha relacji, OBERHAUSEN

RATINGEN Oberschleisches Landesmuseum / Muzeum Ziemi Górnośląskiej

Muzeum powstało w 1983 r. i jest największym muzeum śląskim w zachodniej części Niemiec. Placówka ta jest współfinansowana przez władze kraju związkowego Nadrenii Północnej – Westfalii. W 1998 r. dzięki pomocy finansowej władz federalnych muzeum zbudowało nowoczesny budynek, składający się z trzech masywnych betonowych sześcianów oraz

dwóch lżejszych – szklanych. Wszystkie bryły „przenikają się” w centralnym punkcie budynku. Do projektu budynku nawiązuje też logo muzeum.

Muzeum upamiętnia i przybliża zwiedzającym historię i kulturę Górnego Śląska. Współpracuje z niemieckimi, czeskimi i polskimi instytucjami kulturalno-naukowymi, organizuje wystawy czasowe, sympozja naukowe oraz spotkania z młodzieżą. Od lat dziewięćdziesiątych XX w. działa biblioteka, która w 2008 r. została przekształcona w Specjalistyczne Centrum Informacyjne Śląsk – Morawy – Czechy. Gromadzi ono oprócz cennych książek, także mapy, zapisy audiowizualne dotyczące historii oraz teraźniejszości, sztuki, kultury, literatury i gospodarki tych regionów. Z Centrum mogą korzystać nie tylko badacze, ale też osoby planujące podróż w te rejony.

Placówka organizuje również imprezy i wydaje publikacje. Do współpracy zaprasza studentów zarówno z Niemiec, jak i zza granicy, którzy w praktyce poznają metody pracy i współpracują przy różnego rodzaju projektach.

Łączna powierzchnia wystaw wynosi 2.000 m² i zajmuje trzy poziomy budynku⁷. Wystawa stała, którą zwiedzaliśmy, powstała w 1998 r. i usytuowana jest na pierwszym piętrze. Ekspozycja prezentuje zarys historii i kultury Górnego Śląska. Podzielona jest na trzy części: *Górny Śląsk przed industrializacją*, *Górny Śląsk i przemysł* oraz *Polityka na Górnym Śląsku w XX w.* Na wystawie prezentowane są m.in. mapy i dokumenty historyczne, wyroby artystyczne i rzemieślnicze, cenne fajanse, kunsztowne odlewy żeliwne i tekstylia (głównie stroje z różnych regionów Górnego Śląska). Całość została ciekawie zaaranżowana z dużą ilością interesujących muzealiów, chociaż na ekspozycji nie zastosowano, coraz popularniejszych w muzeach, multimediiów.

Większe wystawy czasowe prezentowane są na parterze, na ok. 500 m², natomiast w dalszej części budynku, na powierzchni obejmującej ok. 175 m², pokazywane są również wystawy czasowe. W tej części odbywają się także liczne prezentacje, wykłady, spotkania kół naukowych oraz lekcje muzealne. W pozostałych pomieszczeniach znajduje się depozyt magazynowy, w którym można złożyć zbiory izb regionalnych, warsztat oraz miejsce na przygotowanie wystaw.

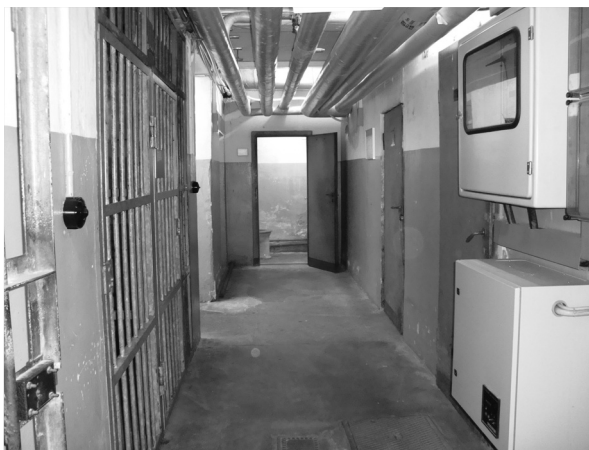
Wizyta w tym muzeum była „krótkim oddechem”, odpoczynkiem od intensywnego zwiedzania i pogłębiania wiedzy historycznej o muzeach – miejscach pamięci landu Nadrenia Północna – Westfalia.

KÖLN

NS-Dokumentationszentrum (EL-DE Haus) / Centrum Dokumentacji Okresu Narodowego Socjalizmu

Budynek EL-DE, który w latach 1935-1945 był siedzibą kolońskiej policji gestapo, zasłynął zarówno w Kolonii jak i poza jej granicami jako symbol nazistowskiego terroru. Nazwa pochodzi od inicjałów kolońskiego kupca Leopolda Dahmena, który zlecił budowę domu mieszkalnego i handlowego w latach trzydziestych XX w.⁸. W 1935 r. niewykończony jeszcze budynek zarekwirowany został przez koloński zarząd gestapo i przebudowany dla jej celów. W tym czasie urządzono 10 cel więziennych w piwnicy domu, które zachowały się do naszych czasów, wraz z pisanymi ręcznie lub też rytymi przez więźniów różnych narodowości, napisami z lat 1943-1945. Udokumentowano i zabezpieczono ponad 1800 inskrypcji, z czego 1400 przetłumaczono i wydano drukiem⁹. Obecnie piwnice z celami włączone są do zwiedzania.

Miejsce pamięci w Kolonii powstało 1988 r. na mocy uchwały Rady Miejskiej, z inicjatywy grupy społecznej zawiązanej kilka lat wcześniej. Pierwszą wystawę urządzono w piwnicach budynku, gdzie znajdowały się cele więzienne. W 1995 r. wykonano prace remontowe i adaptacyjne budynku EL-DE na potrzeby Centrum Dokumentacji i Muzeum, a w 1997 r. otwarto nową wystawę stałą pt. *Kolonia w okresie*

Oryginalnie zachowane wnętrza z celami znajdujące się w piwnicy budynku EL-DE Haus, które są udostępniane zwiedzającym, KÖLN

8 *Cologne during National Socialism. A short guide through the EL-DE House*, NS Documentation Centre of the City of Cologne, Cologne 2011; www.nsdok.de.

9 Manfred Huiskes, *Die Wandinschriften des Kölner Gestapo-Gefängnisses im EL-DE Haus 1943-1945*, [w:] *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln*, herausgegeben von Hugo Stehkämper, 70. Heft, Köln 1983.

rządów narodowosocjalistycznych, która w 2009 r. została poddana renowacji i uzupełnieniom m.in. o podpisy i tłumaczenia oraz multimedia.

Wystawa w budynku EL-DE zrobiła na mnie bardzo duże wrażenie, szczególnie ciekawy projekt plastyczny: ściany zostały w odpowiedni sposób „postarzone”, a wszelkie multimedia, w tym różnego typu słuchawki wyglądem nawiązują do epoki. Na podłodze przez całą powierzchnię ekspozycji przebiega „linia czasu”. Wystawa prezentowana jest na I i II piętrze budynku i została podzielona na poszczególne tematy, m.in.: przejście władzy przez nazistów, życie codzienne w III Rzeszy, szkolnictwo, losy ludności żydowskiej, prześladowania na tle rasowym, praca przymusowa, zakończenie działań wojennych w Kolonii i okręgu. Sporo miejsca poświęcono też poszczególnym sprawcom.

Fragment wystawy stałej pt. *Kolonia w okresie rządów narodowosocjalistycznych* wzbogaconej o multimedia, KÖLN

Odbiorcami ekspozycji jest w większości młodzież szkolna. Zajęcia na wystawie odbywają się na określony temat, który obejmuje kilka wybranych fragmentów wystawy. Jednym z popularniejszych zagadnień jest temat kształcenia młodzieży, który odbywa się w części, w której została zaaranżowa-

na ławka z czasów III Rzeszy, półka z książkami oraz fotogramy dokumentów. W ławce można usiąść i poczytać wspomnienia kilkuletniego członka Hitler Jugend, który w czasie wojny został wcielony do Wehrmachtu.

EL-DE Haus jest także ośrodkiem dokumentującym, który gromadzi wszelkie ślady dotyczące historii miasta i jego mieszkańców. Placówka prowadzi bogatą działalność wydawniczą, wydaje m.in. własną serię zeszytów naukowych. Od wielu lat zaprasza byłych robotników przymusowych (też z Polski) i byłych obywateli narodowości żydowskiej na różnego rodzaju uroczystości rocznicowe i spotkania z młodzieżą.

WUPPERTAL

Begegnungstaette Alte Synagoge Wuppertal / Miejsce Spotkań Stara Synagoga Wuppertal

Muzeum otwarto w 1994 r. dzięki wieloletniemu zaangażowaniu wielu środowisk lokalnych. Budynek powstał w tym samym miejscu, gdzie dawniej mieściła się synagoga miejscowej gminy żydowskiej, która została spalona w czasie tzw. „nocy kryształowej” w 1938 r. Na zewnątrz ocalały jedynie fragmenty fundamentów, które zostały zabezpieczone i odpowiednio wkomponowane w założenia architektoniczne muzeum.

Wystawa, którą zwiedzaliśmy została otwarta w kwietniu 2011 r. i dokumentuje losy lokalnej społeczności żydowskiej aż po czasy współczesne. Ekspozycja jest nowoczesna, ciekawie zaaranżowana, tak aby zwiedzający mogli w sposób indywidualny pogłębiać wiedzę na przedstawione tematy poprzez indywidualne szukanie, sprawdzanie, zagłębienie we wszystkie dostępne na ekspozycji zakamarki. Jedną z ciekawszych form wystawienniczych na tej ekspozycji są nowe ławki-gabloty, które znajdują się dokładnie w tym samym miejscu, gdzie znajdowały się oryginalne w Starej Synagodze. Zwiedzający chcąc obejrzeć eksponaty, muszą podnieść pulpity ławek-gablót.

Fragment wystawy w Miejscu Spotkań Stara Synagoga, WUPPERTAL

Muzeum jest finansowane ze środków miejskich oraz grupę różnych znaczących instytucji wspierających. Jest to ważne miejsce lokalnej działalności edukacyjnej i kulturalnej.

Na zakończenie chciałam podkreślić godną naśladowania współpracę pomiędzy wszystkimi 22 muzeami – miejscami pamięci z Nadrenii Północnej – Westfalii, które działają wspólnie w Grupie Roboczej Miejsc Pamięci Północnej Nadrenii – Westfalii. Przedstawiciele placówek muzealnych regularnie organizują spotkania, które służą wymianie doświadczeń i kontaktów oraz wzajemnemu poszerzaniu wiedzy historycznej. Grupa robocza posiada również odrębną stronę internetową, grupującą powyższe placówki pod adresem: <http://ns-gedenkstaetten.de/nrw/>.

Ważne są też regularne spotkania pracowników merytorycznych różnych landów, które za każdym razem odbywają się w innym miejscu i mają na celu pogłębianie wiedzy na temat historii, nowoczesnych technik prowadzenia zajęć edukacyjnych, czy też udział w poszczególnych projektach.

Reasumując seminarium pt. *Kultura pamięci i działalność muzeów – miejsc pamięci w perspektywie europejskiej* było bardzo udane. Poszerzyło wiedzę obu stron w zakresie pracy w muzeach martyrologicznych zarówno w Polsce, jak i w Niemczech, pozwoliło na zaprezentowanie i wymianę wiedzy na temat nowych form ekspozycji, jak i nowoczesnych technik edukacji. Było też okazją do nawiązania bezpośrednich kontaktów, które z pewnością zaowocują w przyszłości różnymi formami współpracy.

Rafał Wróblewski
Muzeum Romantyzmu w Opinogórze

Kossakowie – trzy pokolenia malarzy. Słowo o wystawie od jej autora

Wystawę *Kossakowie – trzy pokolenia malarzy* prezentowano w Muzeum Romantyzmu w Opinogórze od 21 sierpnia 2010 r. do 8 maja 2011 r. Jej podstawowym założeniem było pokazanie mieszkańcom północnego Mazowsza jednej z najbardziej znanych artystycznych dynastii w historii polskiego malarstwa – rodziny Kossaków, reprezentowanej przez Juliusza Fortunata Kossaka (1824–1899), jego syna Wojciecha Horacego Kossaka (1856–1942) oraz wnuka Jerzego Kossaka (1886–1955). Ekspozycja skonstruowana była wokół czterech głównych bloków przedstawiających wybrane obrazy oraz tematy. Pierwszym z nich były akwarele. Dominowały tutaj prace nestora rodu, Juliusza. Drugi blok zawierał autoportrety Wojciecha, portrety malowane na zamówienie oraz prace pokazujące, ukochane przez wszystkich Kossaków, konie. W kolejnym bloku prezentowane były obrazy odwołujące się do tematyki wojen napoleońskich, a w szczególności do roku 1812. Ostatni, czwarty blok przedstawiał historię i barwę polskiego munduru na przestrzeni wieków.

Ekspozycja skierowana była zarówno do odbiorców indywidualnych jak i grupowych, wśród których wydzielić możemy dwie podgrupy: grupy zorganizowane składające się z osób dorosłych oraz grupy dzieci i młodzieży nastawione na edukację. W tym celu twórcy wystawy przygotowali lekcje muzealne dotyczące historii Polski, jak i rodziny Kossaków.

Na ekspozycji przedstawiono dorobek trzech pokoleń malarzy rodziny Kossaków. Zaprezentowano prace Juliusza (17), Wojciecha (19) oraz Jerzego (15). Pochodziły one z najlepszych krajowych placówek muzealnych: Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, Muzeum Sztuki w Łodzi, Muzeum Zamku w Łańcucie, Muzeum

Wojska w Białymstoku oraz Muzeum im. K. Pułaskiego w Warce. Dodatkowo, sale wystawowe zostały wzbogacane zbiorami pocztówek, starodrukami, czasopismami oraz książkami pochodzącymi ze zbiorów biblioteki Muzeum Romantyzmu, a także od prywatnych kolekcjonerów. Na ekranach komputerów zwiedzający mogli samodzielnie zapoznać się z życiorysami prezentowanych artystów oraz obejrzeć reprodukcje dzieł, których nie udało się wypożyczyć ze względów konserwatorskich.

W pierwszej sali wystawione zostały akwarele, dominowały tu prace Juliusza Kossaka. Z Muzeum Narodowego w Warszawie wypożyczono następujące dzieła: *Seweryn Fredro pod Peterswaldem w 1813 r.*, *Aleksander Fredro pod Hanau w 1813 r.*, *Zmiana pozycji w czasie bitwy pod Wawrem 1813 r.*, *Ułani poznańscy w 1831 z przewodnikiem (rekonesans)*, *Bitwa pod Igancewem*, *Cesarz Franciszek Józef I w otoczeniu wystawionej przez Adama Tańskiego banderii krakowskiej na Błoniach podczas uroczystego wjazdu do Krakowa 1 września 1880 r.* Z Muzeum Zamku w Łańcucie: *C.K. 13-ty pułk ułanów imienia hrabiego Trani pod Custozzą*. Z Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie pochodziły dwie akwarele Juliusza Kossaka: *Portret konny Tadeusza Kościuszki*, *Portret konny księcia Józefa Poniatowskiego* oraz praca Wojciecha Kossaka *Przysięga Kościuszki na Rynku w Krakowie, w dniu 24 marca 1794 r.* Było to jedyne dzieło prezentowane w tej sali, niebędące autorstwa Juliusza Kossaka. W trakcie trwania wystawy dołączone zostały dwie nowe akwarele pochodzące ze zbiorów Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce. Były to: *Kazimierz Pułaski pod murami Częstochowy* i *Portret Tadeusza Kościuszki*.

W oddzielnej gablocie muzealnej pokazaliśmy ilustracje Juliusza Kossaka do utworów Adama Mickiewicza *Konrad Wallenrod* oraz *Grażyna* wydane w formie pocztówek pod koniec XIX w. Dodatkowo udostępniliśmy do wglądu zwiedzającym lutowy numer „Tygodnika Ilustrowanego” z roku 1899 z zamieszczonym tam nekrologiem oraz wspomnieniem dotyczącym protoplasty rodu malarzy Kossaków.

W drugiej sali prezentowane były obrazy pokazujące arystokrację polską okresu międzywojennego oraz autoportrety Wojciecha Kossaka. Dzieła pochodziły ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, a były to: *Autoportret z paletą*, datowany na rok 1893 r., *Autoportret z koniem na polowaniu* z 1924 r. oraz *Studium dziewczyny*. Z Muzeum Zamku w Łańcucie wypożyczono dwa obrazy pokazujące znaną przedwojenną rodzinę Tarnowskich – *Portret córek Zdzisława Tarnowskiego na przejażdżce* oraz *Zdzisław Tarnowski na koniu*. Bardzo ciekawą pracą pochodzącą również